

Філоненко Н. Г.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПУНКТУАЦІЙНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО ЗВ'ЯЗКУ У РОМАНІ МІШЕЛЯ УЕЛЬБЕКА *LA CARTE ET LE TERRITOIRE*

У статті пояснюється необхідність врахування фактору тексту і його композиційних характеристик у синтаксичному дослідженні французької художньої прози, проводиться аналіз вибору пунктуаційних знаків у безсполучникових складних реченнях з огляду на когнітивний процес формування художнього тексту.

Ключові слова: художній текст, безсполучниковий зв'язок, пунктуація, крапка з комою, двокрапка, гіпотаксис, паратаксис.

В статье объясняется необходимость учета фактора текста и его композиционных характеристик в синтаксическом исследовании французской художественной прозы, проводится анализ выбора знаков препинания в бессоюзных сложных предложениях, учитывая когнитивный процесс формирования художественного текста.

Ключевые слова: художественный текст, бессоюзная связь, пунктуация, точка с запятой, двоеточие, гипотаксис, паратаксис.

The article explains the need to consider the factor of text and its compositional characteristics in syntactic study of French prose, the analysis of choice of punctuation marks in complex sentences is carried out taking into account cognitive process of literary text.

Keywords: artistic text, conjunctionless link, punctuation, semicolon, colon, hypotaxis, parataxis.

Метою статті є уточнення ролі врахування особливостей художнього прозового тексту у вивченні синтаксичних особливостей безсполучникових складних речень.

Актуальність статті обумовлюється використанням у сучасних лінгвістичних дослідженнях поліпарадигмального підходу до вивчення синтаксичних особливостей текстів сучасної художньої прози.

Об'єктом дослідження є синтаксичні та пунктуаційні характеристики тексту твору М. Уельбека *La carte et le territoire*, зокрема безсполучникових складних речень.

Матеріалом дослідження є текст роману сучасного французького письменника М. Уельбека *La carte et le territoire*, якому у 2010 році присуджена найвища французька літературна премія Goncourt за кращий роман французькою мовою.

Предметом дослідження є когнітивні властивості засобів синтаксису і пунктуації у тексті твору М. Уельбека *La carte et le territoire*.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше досліджуються когнітивний аспект використання знаків пунктуації як засобів структурування інформації у безсполучникових складних реченнях прозового твору сучасного французького письменника.

Синтаксичні теорії сучасної мовознавчої науки неоднозначно інтерпретують і розкривають поняття синтаксис. Так, Я.Г. Тестелець зазначає: "синтаксисом називається частина граматики, що має справу з одиницями більшими, ніж слово, – словосполученнями і реченнями" [9, с. 19]. Однак В.Г. Гак вбачає у предметі вивчення синтаксису як розділу граматики закони сполучення слів і формування не тільки речень у якості основних синтаксичних одиниць мови і мовлення, а й одиниць значно більшого обсягу – надфразних єдностей і текстів [6, с. 229], що є, у свою чергу, продуктом мовно-розумової діяльності людини. Отже, до думки Н.Д. Арутюнової, яка вважає, що існує два глобальних напрями синтаксичних досліджень, а саме: "1) вчення про з'єднувальні (комбінаторні, валентні, дистрибутивні, реляційні) властивості слова і 2) вчення про речення (висловлювання, повідомлення)" [2, с. 264] можна додати третій шлях розвитку синтаксичних розвідок: вчення про формування тексту.

Поняття про текст як про "складне синтаксичне ціле" [10, с. 12] сприяло визначенню лінгвістики тексту як самостійної дисципліни в системі мовознавчих наук, зокрема й у сфері синтаксичних розвідок.

Звернення до тексту, який зумовлює відповідну синтаксичну ситуацію, дозволяє дати адекватний синтаксичний опис мови, оскільки не завжди межі речення дозволяють повністю вирішити усі синтаксичні питання. Таким чином, текст є "залученим до орбіти синтаксису" [8, с. 8].

Формування загальних мовних законів найбільш адекватно може здійснюватися у зверненні до вивчення тексту. К. Ажеж допускає, що місцем продукування смислу є не мінімальне ізольоване висловлювання, а текст як сукупність речень [1, с. 203]. Проте, так само як смисл та зміст речення не виводяться тільки з використаних в ньому слів, так і смисл та зміст тексту стає зрозумілим не лише із сукупності й лінійної послідовності наявних у ньому речень.

Академік В.В. Виноградов наголошує, що мова у художньому тексті функціонує у двох іпостасях: "як матеріал мистецтва" і "як естетично трансформована форма мистецтва" [4, с. 4]. З чотирьох елементів, що вимежуються вченим у структурі художнього простору, а саме: "ідейно-тематичний строй", "образна система", "композиційний зв'язок і динаміка структурних частин", "закони мовних відношень, зчеплень й висловлювань" [4, с. 17], два останніх складники є сферами вертикального і горизонтального планів синтаксису художнього тексту [10, с. 56-58], які беруть участь у формуванні структури тексту. Внутрішня структура тексту віднаходить своє вираження у його синтаксичній організації [10, с. 61].

За думкою І.Р. Гальперіна у художньому творі форма отримує особливий зміст, вона містить супралінійну інформацію, яка є органічною, онтологічною властивістю цієї форми [7, с. 30]. Отже, текстова структура сучасної художньої прози формується на основі синтаксису.

Про синтаксис сучасної французької художньої прози К. Ажеж зазначає: "Якщо проаналізувати текст більшої протяжності, ніж одне ізольоване висловлювання, то виявиться, що порядок слів, якому надається перевага, в межах окремого висловлювання певного типу, може завадити ясності й когерентності текстового цілого, що складається з послідовності висловлювань, коли межами аналізу слугує саме це текстове ціле" [1, с. 212]. Це суперечить думці Д. Дідро, який, доводячи досконалість французької мови, вважав, що французький порядок слів відповідає "природному порядку ідей" [11, с. 7-8, 52-55]. Таким чином, для синтаксичних розвідок саме французької художньої прози необхідною умовою є визначення тексту як рамки дослідження. Так, Р.О. Будагов, аналізуючи синтаксичні ролі службових слів *qui* та *que* в історії французької граматики і вдосконалення граматики, констатує, що "граматична конструкція середньовічного речення наче передбачала фон попередніх речень ..., залежність граматики речення від граматики більш складного речення відома і сучасним мовам" [3, с. 93-95].

У нинішньому світі, в епоху постмодернізму, важливим є урахування синтаксичних і структурних особливостей усього тексту, тому що лінгвокреативна діяльність письменника у постмодерній літературній парадигмі, пошук саме тих синтаксичних засобів і прийомів та творчих методів, які адекватно виражають авторський задум, позначаються на синтаксичних характеристиках текстів у цілому.

Аналізуючи синтаксис текстів постмодерних художніх творів світової, зокрема і французької, літератури Д. Фокема зауважує, що необхідно встановлювати певну диференціацію між "синтаксисом речення і синтаксисом більших одиниць (таких як синтаксис і композиція тексту, включаючи аргументативні, наративні і дескриптивні структури)" [12, с. 89]. Дослідником встановлюються такі синтаксичні особливості, характерні для текстів постмодерну: домінування паратаксису над гіпотаксисом, використання математичних принципів у синтаксичній тектурі, синтаксичну неграматичність, авторську незвичайну пунктуацію [12, с. 90-95]. Відзначимо, що пунктуація – це не тільки графічний засіб передачі інтонації, а й маркер особливого структурування авторської думки.

Для письменника-постмодерніста художній текст є оригінальною "мовною грою" [5, с. 90]. Сучасні літературні тренди, свідчать про те, що не тільки "говорити мовою – компонент діяльності, або форма життя (вид. авт.)" [5, с. 90] у грі, а й писати художні тексти також є специфічним видом "мовної гри". Мішель Уельбек – сучасний французький поет і прозаїк, незважаючи на соціопатичність його персонажів, знаходиться під впливом домінуючої нині постмодерної літературно-культурної парадигми. Літератор М. Уельбек грає не тільки із сюжетом своїх творів й автобіографією, адже у романі *La carte et le territoire* протагоніст знайомиться з письменником Мішелем Уельбеком-персонажем, над яким іронізує сам автор. Гра з текстом М. Уельбека проявляється в особливостях вибору мовних засобів, зокрема і синтаксичних. Для тексту роману М. Уельбека *La carte et le territoire* основним значенням пунктуаційних знаків "крапка з комою" і "двокрапка" є відображення безсполучникового зв'язку у складносурядному реченні.

Текст роману *La carte et le territoire* підтверджує тезу Д. Фокеми про перевагу гіпотаксису над паратаксисом у постмодерному тексті наприклад: "*Il était décidément à bout de nerfs en ce moment, il travaillait trop, il avait commencé six tableaux en même temps, depuis quelques mois il n'arrêtait plus, ce n'était pas raisonnable* (р. 13)". Причому, безсполучниковий зв'язок, який вважається В.Г. Гаком окремою синтаксичною категорією, а не структурним варіантом складносурядних речень [6, с. 369], є пріоритетним для М. Уельбека. Топікальний повтор анафоричного займенника-підмета *il* забезпечує синтаксичну вертикальну зв'язність тексту, а також, завдяки синтаксичному паралелізму утворює певну ритміку всередині речення. Така ритмічність повтору призвана посилити відчуття нав'язливого нервового стану головного персонажу. Наголосимо, що саме повторюваний займенник забезпечує тісний логічний тематичний зв'язок між причинно-наслідковою інформацією, викладеною у чотирьох простих реченнях, об'єднаних в одному складносурядному реченні.

Пунктуаційне оформлення речень у тексті роману М. Уельбека *La carte et le territoire* також відповідає тезі Д. Фокеми про авторську незвичайну пунктуацію у постмодерному художньому тексті. Автор продовжує свою ідіостилістичну традицію безсполучникового зв'язку у складносурядних реченнях і використовує такий пунктуаційний засіб як крапка з комою між двома незалежними реченнями, наприклад: "*Dans les pays latins, la politique peut suffire aux besoins de conversation des mâles d'âge moyen ou élevé ; elle est parfois relayée dans les classes inférieures par le sport. Chez les gens très influencés par les valeurs anglo-saxonnes, le rôle de la politique est plutôt tenu par l'économie et la finance ; la littérature peut fournir un sujet d'appoint* (р. 22)". Складносурядні безсполучникові речення нерідко домінують у цілій надфразній єдності. Підвищена частота крапки з комою замість крапки також видається самобутньою авторською грою із комп'ютерною клавіатурою, на якій у стандартній французькій розкладці ці два пунктуаційні знаки розташовані на одній клавіші; вибір крапки здійснюється завдяки зміні регістру (одночасному натисканні клавіші Shift і "крапка з комою"). Необхідно відзначити, що незважаючи на таку прихильність автора до крапки з комою, у тексті роману не виявлено жодного ненормативного вживання цього пунктуаційного знака.

Одним з характерних авторських пунктуаційних знаків у тексті роману М. Уельбека *La carte et le territoire* є двокрапка, наприклад: "... *la théorie économique représentait encore sa contribution aux charges du ménage, son statut à l'Université : des bénéfices symboliques, en grande partie. Jean-Pierre avait raison : elle non plus ne se comportait nullement en agent économique rationnel* (р. 327)". У наведеному прикладі двокрапка використовується письменником у двох складносурядних реченнях поспіль у межах однієї надфразної єдності і слугує для позначення причинно-наслідкових відношень у складносурядних безсполучникових реченнях. Часте ви-

користання крапки з комою та двокрапки є характерною ідеостилістичною ознакою художнього мовлення М.Уельбека.

За думкою Л.Г. Веденіної двокрапка і крапка з комою функціонально класифікуються як однобічні, об'єднувальні і роз'єднувальні знаки, що є наряду опозитивними один до одного, використовуються для позначення кінця синтаксичного блоку і діють як засоби “конструктивного синтаксису” [13, с. 25, 131]. Ці два знаки відображають когнітивні особливості авторського способу структурування інформації, адже, синтаксичний зв'язок між простими реченнями складного речення може віднаходити інші варіанти вираження у тексті. Проте, “сегментація кожного тексту, особливо художнього, є складним процесом, що відображає членування думки й естетико-філософську концепцію автора” [10, с. 113]. Отже, для частого використання цих знаків існують свої концептуальні передумови.

Незважаючи на нормативність пунктуації і логіко-синтаксичну виправданість застосування крапки з комою і двокрапки у романі М.Уельбека *La carte et le territoire* можна говорити про певне творче надлишкове вживання цих двох знаків. Вони мають як ігрове, так і логіко-психологічне навантаження у тексті. Завдяки наявності цих знаків читач може адекватно інтерпретувати когнітивний процес групування і викладення інформації згідно з комунікативною інтенцією автора. Такий особливий спосіб маркування безсполучникового зв'язку у складносурядному реченні і, разом з тим, відсутність сполучників забезпечує вільнішу варіативність осмислення причинно-наслідкових нюансів, потенційно закладених автором у складносурядному реченні. Отже, під час творчого процесу формування художнього тексту у пунктуаційних знаках, зокрема у крапці з комою і двокрапці у складному безсполучниковому реченні, кодується ширший спектр причинно-наслідкових концептуальних значень, ніж у сполучниках.

Література:

1. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки / К. Ажеж. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.
2. Арутюнова Н. Д. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / Отв. ред. Б. А. Серебrenников. – М. : Наука, 1972. – 564 с.
3. Будагов Р. А. Что такое развитие и совершенствование языка? / Р. А. Будагов. – М. : Добросвет-2000, 2004. – 304 с.
4. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Издательство “Высшая школа”, 1971. – 240 с.
5. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. – М. : Издательство “Гнозис”, 1994. – Ч. I. – 612 с.
6. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 839 с.
7. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. (Лингвистическое наследие XX века.) Изд. 5-е, стереотипное. – М. : Ком. Книга, 2007. – 144 с.
8. Теория текста: учебное пособие / [Земская Ю. Н., Качесова И. Ю., Комиссарова Л. М., Панченко Н. В., Чувакин А. А.]; под ред. Ю. Н. Земской. – М. : Флинта, Наука, 2010. – 132 с.
9. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 2001. – 798 с.
10. Тураева З. Я. Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика) / З. Я. Тураева. – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.
11. Diderot D. Lettre sur les sourds et muets: à l'usage de ceux qui entendent & qui parlent / D. Diderot. St. Giles Oxford, Taylor institution library. 1751. – 141 p.
12. Fokkema D. The semantic and syntactic organisation of postmodernism texts // Approaching postmodernism // Ed. By D. Fokkema, H. Bertens – Amsterdam; Philadelphia, 1986. – P. 81-98.
13. Védénina L.G., Pertinence linguistique de la présentation typographique / L.G. Védénina. Paris: Peeters-Selaf, 1989. – 153 p.

Ілюстративний матеріал:

14. Houellebecq M. La carte et le territoire / M. Houellebecq. Flammarion, 2010. – 427 p.